

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

กฎหมายพุทธอุทยานกับแนวทางปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน

Buddhist Park Laws and Practical Guidelines for Monks

In the Contemporary Era

1. พระณัฐวุฒิ อธิปถุโณ (พันทะลี)*, 2. พระครูวินัยธรวุฒิไกร อภิรฤโข (มัลัยขวัณ)

1. PhraNattawut Apipunyo (Phanthali), 2. PhrakruWinaidhornWutthikrai Abhirakho (Malaikhwan)

1., 2. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

1., 2. Mahamakut Buddhist University, Isan Campus

*Author; E-mail: pantalee200134go@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งวิเคราะห์สาระสำคัญของกฎหมายพุทธอุทยานและแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมสำหรับพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการเผยแผ่ศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จากปัญหาความทับซ้อนทางกฎหมายในพื้นที่ป่าไม้ รัฐบาลได้กำหนดโครงการพุทธอุทยานเพื่อให้พระสงฆ์สามารถพำนักในพื้นที่ป่าได้ในฐานะผู้ช่วยพนักงานเจ้าหน้าที่ในการดูแลรักษาป่า โดยเน้นการมีส่วนร่วมและปลูกจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม การจัดการที่พิกสงฆ์ในพื้นที่ป่าไม้แบ่งออกเป็น 3 แนวทางหลัก ได้แก่ การผลักดันออกจากพื้นที่ สำหรับที่พิกสงฆ์ที่ตั้งอยู่ในเขตวิกฤตหรือบุกรุกพื้นที่หลังการประกาศเขตอนุรักษ์ การจัดทำโครงการพุทธอุทยาน เพื่อส่งเสริมให้พระสงฆ์ช่วยงานด้านป่าไม้ โดยอนุญาตให้ใช้พื้นที่ปฏิบัติศาสนกิจภายใต้เงื่อนไขที่เคร่งครัด ห้ามก่อสร้างถาวรวัตถุขนาดใหญ่ และเน้นความกลมกลืนกับธรรมชาติ การขออนุญาตสร้างวัดอย่างถูกต้อง สำหรับพื้นที่ที่ตั้งอยู่ก่อนการประกาศเขตป่าสงวนหรือมีอาคารเสนาสนะมั่นคงและจำเป็นต่อชุมชน แนวทางปฏิบัติที่สำคัญสำหรับพระสงฆ์คือการดำรงชีวิตตามแนวพระป่า เน้นความเรียบง่าย สันโดษ และการทำบุญกุศลวิธีกรรมควบคู่ไปกับการปฏิบัติตามมติมหาเถรสมาคมและกฎหมายป่าไม้ เพื่อให้พุทธอุทยานเป็นสถานที่สัปปายะสำหรับการปฏิบัติธรรมและเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงอนุรักษ์อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : 1. พุทธอุทยาน; 2. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์; 3. อุทยานแห่งชาติ; 4. กฎมหาเถรสมาคม; 5. พระสงฆ์

Abstract

This academic article aims to analyze the key provisions of Buddhist Park legislation and appropriate guidelines for monks in the contemporary era, in order to strike a balance between religious propagation and natural resource conservation. In response to legal overlap issues in forest areas, the government has established Buddhist Park projects to enable monks to reside in forest zones in the capacity of assistant officers responsible for

forest stewardship, with an emphasis on environmental participation and awareness-building. The management of monastic dwellings in forest areas is divided into three main approaches: relocation from the area, applicable to monastic dwellings situated in critical zones or those that encroached upon land following the declaration of conservation zones; establishment of Buddhist Park projects, designed to encourage monks to assist in forestry work by permitting the use of land for religious activities under strict conditions prohibiting the construction of large permanent structures and prioritizing harmony with nature; and applying for proper temple construction permits, applicable to sites established prior to the declaration of reserved forest zones or those containing permanent monastic buildings essential to local communities. The principal guidelines for monks center on living in accordance with the forest monk tradition emphasizing simplicity, contentment, and the practice of dwelling at the foot of trees (rukhamula) alongside adherence to the resolutions of the Supreme Sangha Council and forestry laws, so that Buddhist Parks may serve as conducive environments (sappaya) for Dhamma practice and as sustainable centers for conservation learning.

Keywords: Buddhist Park, Sangha Act, National Park, Mahathera Regulation, Buddhist Monks

บทนำ

ความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับธรรมชาติป่าไม้มีความผูกพันกันอย่างลึกซึ้งนับตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยป่าไม้ไม่เพียงแต่เป็นสถานที่สัปปายะสำหรับการบำเพ็ญสมณธรรม แต่ยังเป็นรากฐานของวิถีชีวิตทางศาสนาที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศ (พระราชจินดานายก (พระครูสิริธรรมบัณฑิต, 2564 : 1-15) ในบริบทของสังคมไทยปัจจุบันการขยายตัวของพื้นที่เมืองและการบังคับใช้กฎหมายป่าไม้ที่เข้มงวดขึ้น ส่งผลให้สภาพของวัดหรือที่พักสงฆ์ที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติหรือเขตอุทยานแห่งชาติเกิดปัญหาความทับซ้อนทางกฎหมาย นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างการปฏิบัติศาสนกิจกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ

พุทธอุทยาน (Buddhist Park) เป็นพื้นที่ทางศาสนาที่มีความสำคัญยิ่งต่อการเผยแผ่และส่งเสริมพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยทั่วไปหมายถึงพื้นที่ที่ได้รับการจัดสรรหรือพัฒนาขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นสถานปฏิบัติธรรม สถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ หรือพื้นที่สงบเพื่อการภาวนา ในประเทศไทยพุทธอุทยานหลายแห่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าหรือใกล้เคียงกับอุทยานแห่งชาติ ทำให้เกิดความซับซ้อนทางกฎหมายระหว่างกฎหมายคณะสงฆ์กับกฎหมายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ (Thai PBS, 2561) ปัญหาหลักที่พระสงฆ์ในยุคปัจจุบันเผชิญมีทั้งมิติด้านกฎหมาย ด้านการบริหารจัดการสถานที่และด้านการปรับตัวต่อสังคมดิจิทัล เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจึงได้กำหนดโครงการพุทธอุทยานขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรี เพื่อเปิดโอกาสให้พระสงฆ์สามารถพำนักในพื้นที่ป่าไม้ได้ภายใต้เงื่อนไขของการเป็นผู้ช่วยพนักงานเจ้าหน้าที่ในการดูแลรักษาป่า (กรมป่าไม้, 2563) กฎหมายและระเบียบพุทธอุทยานนี้มิใช่การมอบกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่ทางวัด แต่เป็นรูปแบบการจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์หลัก

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

เพื่อส่งเสริมให้พระสงฆ์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการปลูกจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมแก่พุทธศาสนิกชน ควบคู่ไปกับการฟื้นฟูป่าไม้ในบริเวณที่พิกสงฆ์นั้น ๆ (กรมป่าไม้, 2560)

อย่างไรก็ดีการนำระเบียบพุทธอุทยานมาปฏิบัติจริงในยุคปัจจุบันยังคงเผชิญกับความท้าทายหลายประการ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องขอบเขตของอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายป่าไม้ที่อาจจำกัดรูปแบบการก่อสร้าง เสนาสนะหรือการพัฒนาพื้นที่ทางศาสนา (มติคณะรัฐมนตรี, 2538) พระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในข้อกฎหมายและระเบียบปฏิบัติของกรมป่าไม้ เพื่อให้การดำรงอยู่ของที่พักสงฆ์มีความถูกต้องตามหลักเกณฑ์ และสามารถทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน บทความฉบับนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ถึงสาระสำคัญของกฎหมายพุทธอุทยานและแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมสำหรับพระสงฆ์ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างวิถีพุทธกับระเบียบกฎหมายของบ้านเมืองควบคู่กันไป

ความหมายของพุทธอุทยาน

พุทธอุทยานเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่รวมเอาความงดงามทางธรรมชาติเข้ากับคุณค่าทางพระพุทธศาสนาไว้ อย่างลงตัว ที่นี้เปรียบเสมือนดินแดนแห่งความสงบที่เปิดโอกาสให้ผู้คนได้เข้ามาสัมผัสบรรยากาศอันร่มรื่น พร้อมน้อมจิตใจสู่การเรียนรู้หลักธรรมคำสอน พุทธอุทยานมักประกอบด้วยพระพุทธรูปและสิ่งก่อสร้างทางศาสนาที่ ออกแบบอย่างงดงาม แทรกอยู่ท่ามกลางสวนดอกไม้และต้นไม้ใหญ่ร่มเงา สร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการพักผ่อน พักใจและการปฏิบัติธรรม นอกจากนี้จะเป็นสถานที่สำหรับการสักการะบูชาแล้ว พุทธอุทยานยังทำหน้าที่เป็นแหล่ง เรียนรู้ทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาสำหรับทุกเพศทุกวัยอีกด้วย พุทธอุทยาน เป็นคำสมาสที่ ประกอบด้วย “พุทธ” ที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนา และ “อุทยาน” ที่เกี่ยวกับสวน, สถานที่ พักผ่อนหย่อนใจ โดยมีความหมายดังนี้

พุทธอุทยาน หมายถึง พื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาหรือจัดสรรเพื่อวัตถุประสงค์ทางพุทธศาสนา อาจอยู่ใน รูปแบบของสถานที่ปฏิบัติธรรม อุทยานธรรมหรือสวนพุทธยันตี เช่น พุทธอุทยานมาฆบูชาอนุสรณ์สวนพุทธ ยันตี 2,600 ปี ซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ นอกจากนี้พุทธอุทยาน หมายถึง พื้นที่หรือสถานที่ที่ จัดสร้างขึ้นเพื่อเชิดชูพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยสิ่งก่อสร้างทางพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูปขนาดใหญ่ เจดีย์ ประติมากรรมแสดงพุทธประวัติ สถานที่ปฏิบัติธรรม และสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น ทำหน้าที่เป็นทั้งสถานที่ สักการบูชา แหล่งเรียนรู้พุทธประวัติ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2566)

พุทธศาสนสถาน หมายถึง สถานที่หรือสิ่งก่อสร้างซึ่งสร้างขึ้นเพื่อใช้ในกิจการหรือเกี่ยวข้องกับ พระพุทธศาสนา เป็นสถานที่ซึ่งใช้ประกอบพิธีทางศาสนา เป็นที่พำนักของพระภิกษุและเป็นอนุสรณ์ให้ระลึกถึง คุณพระรัตนตรัย ซึ่งพุทธศาสนิกชนนิยมไปกราบไหว้บูชาและร่วมกิจกรรมต่าง ๆ และพุทธอุทยานก็ถือเป็นพุทธ ศาสนสถานประเภทหนึ่ง (วิกิพีเดียไทย, 2568) ในบริบทสากลลุมพินีวันได้รับการพัฒนาจากชาวพุทธทั่วโลก โดยเฉพาะจากโครงการฟื้นฟูพุทธสถานลุมพินีวันให้เป็นพุทธอุทยานทางประวัติศาสตร์ของโลก ซึ่งเป็นคำริชของ พณฯ อู ถั่น ชาวพุทธพม่าในสมัยที่ท่านดำรงตำแหน่งเลขาธิการองค์การสหประชาชาติ ท่านตั้งใจให้ลุมพินีวันเป็น พุทธอุทยานทางประวัติศาสตร์เป็นศูนย์รวมจิตใจชาวพุทธทั่วโลก (วิกิพีเดียไทย, 2569)

สำหรับพุทธอุทยานในประเทศไทยสถานที่เหล่านี้เหมือนเป็นตำราเรียนประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา เล่มใหญ่ สำหรับผู้สนใจ นักเรียน นักศึกษา ได้เข้ามาสัมผัสบรรยากาศที่เกิดขึ้นจริงเมื่อครั้งพุทธกาล พุทธ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

อุทยานมาฆบูชาอนุสรณ์หนึ่งเดียวของไทยหนึ่งเดียวของโลก (ผู้จัดการออนไลน์, 2558) ส่วนในทางกฎหมาย พุทธอุทยานไม่มีนิยามเฉพาะในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ แต่สถานที่เหล่านี้อาจมีสถานะเป็นวัด สำนักสงฆ์ หรือที่พักสงฆ์ ซึ่งมีนัยทางกฎหมายและสิทธิแตกต่างกัน โดยวัดที่ได้รับการตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายจะมีสถานะเป็นนิติบุคคลตามมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 คือ เป็นบทบัญญัติที่กำหนดประเภทและฐานะของวัดในประเทศไทย วัดมี 2 อย่าง คือ 1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา 2) สำนักสงฆ์ สำคัญและสถานะทางกฎหมาย ความเป็นนิติบุคคลของมาตรานี้กำหนดให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ผู้แทนของวัดให้เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2565)

สรุป พุทธอุทยาน คือ สถานที่ที่ผสมผสานความงดงามของธรรมชาติกับคุณค่าทางพระพุทธศาสนาอย่างกลมกลืน เป็นพื้นที่แห่งความสงบที่เอื้อต่อการสักการบูชา การปฏิบัติธรรม และการเรียนรู้หลักธรรม โดยมีองค์ประกอบสำคัญ เช่น พระพุทธรูป เจดีย์ ประติมากรรม และภูมิทัศน์ที่ร่มรื่น ในเชิงความหมายพุทธอุทยานเป็นคำสมาสระหว่าง “พุทธ” (เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา) และ “อุทยาน” (สวนหรือสถานที่พักผ่อน) จึงหมายถึงพื้นที่ที่จัดขึ้นเพื่อกิจกรรมทางศาสนา การเรียนรู้พุทธประวัติ และการท่องเที่ยวเชิงศาสนา พุทธอุทยานถือเป็นหนึ่งในประเภทของพุทธศาสนสถาน ซึ่งเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นศูนย์รวมจิตใจของพุทธศาสนิกชน ทั้งในระดับประเทศและระดับสากล

การกำกับดูแลองค์กรสงฆ์

การกำกับดูแลองค์กรสงฆ์ เป็นกระบวนการบริหารและควบคุมกิจการพระพุทธศาสนาที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับรัฐและสังคมไทยมาตั้งแต่โบราณ ประเทศไทยมีพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาหลักที่ชาวไทยส่วนใหญ่นับถือและวัดกว่า 40,000 แห่งทั่วประเทศได้ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ รัฐไทยได้วางระบบการปกครองคณะสงฆ์ผ่านกฎหมายที่มีวิวัฒนาการยาวนานกว่าหนึ่งศตวรรษ นับตั้งแต่พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 (พ.ศ. 2445) จนถึงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับปัจจุบัน อย่างไรก็ตามในยุคปัจจุบันได้เกิดความท้าทายสำคัญต่อระบบการกำกับดูแลองค์กรสงฆ์ทั้งในด้านความโปร่งใสทางการเงิน การบริหารจัดการทรัพย์สินวัด และประสิทธิภาพของโครงสร้างการปกครอง บทความนี้มุ่งวิเคราะห์โครงสร้างการกำกับดูแลองค์กรสงฆ์ไทย กลไกที่ใช้บังคับใช้ ปัญหาที่เกิดขึ้น และแนวทางการพัฒนาระบบธรรมาภิบาลขององค์กรสงฆ์

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการกำกับดูแลองค์กรสงฆ์

1. มหาเถรสมาคมในยุคแรกและการเปลี่ยนแปลง มหาเถรสมาคมถือกำเนิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2445 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 โดยให้พระมหาเถระซึ่งประกอบด้วยเจ้าคณะใหญ่และเจ้าคณะรองรวม 8 ตำแหน่ง ประชุมกันเพื่อถวายความเห็นแก่พระมหากษัตริย์ในกิจการพระพุทธศาสนา คำตัดสินของมหาเถรสมาคมในยุคนั้นถือเป็นที่สุด ผู้ใดจะอุทธรณ์หรือโต้แย้งมิได้ (มหาเถรสมาคม, ม.ป.ป.) ในปี พ.ศ. 2484 สถาปนาผู้แทนราษฎรได้ยกเลิกพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวและตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 แทน โดยเปลี่ยนชื่อ “มหาเถรสมาคม” เป็น “สังฆสภา” ซึ่งมีโครงสร้างที่แตกต่างออกไปด้วยการแบ่งอำนาจเป็นสังฆสภา คณะสังฆมนตรี

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

และคณะวินัยธร ต่อมาในปี พ.ศ. 2505 ได้มีการฟื้นฟูชื่อ “มหาเถรสมาคม” กลับมาใช้อีกครั้ง พร้อมกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่ที่ใช้มาจนถึงปัจจุบัน (วิกิพีเดีย, 2568)

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และการแก้ไขเพิ่มเติม พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ถือเป็นกฎหมายหลักที่วางโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน โดยผ่านการแก้ไขเพิ่มเติมมาแล้ว 4 ครั้ง ได้แก่ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561 (iLaw, 2567) 2 ฉบับหลังได้รับการแก้ไขในยุคคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์อย่างมีนัยยะสำคัญ การแก้ไขที่สำคัญในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561 คือ การเปลี่ยนแปลงมาตรา 12 ซึ่งกำหนดให้กรรมการมหาเถรสมาคมที่นอกเหนือจากสมเด็จพระสังฆราชมาจากการทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์ จากสมเด็จพระราชาคณะ พระราชาคณะ หรือพระภิกษุผู้มีพรรษาอันสมควร โดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ (iLaw, 2567)

โครงสร้างการกำกับดูแลองค์กรสงฆ์ในปัจจุบัน มหาเถรสมาคมองค์กรปกครองสูงสุด มหาเถรสมาคม (มส.) ทำหน้าที่เป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ไทยในการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมีโครงสร้างประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการโดยตำแหน่ง และกรรมการอื่นอีกไม่เกิน 20 รูป ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งกรรมการดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี และอาจได้รับการแต่งตั้งอีกได้ (เดลินิวส์, 2564) มหาเถรสมาคมมีอำนาจและหน้าที่หลักตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ดังนี้

- (1) ปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยดีงาม
- (2) ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร
- (3) ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์
- (4) รักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา และ
- (5) ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ในกฎหมาย (ข่าวสด, 2563)

นอกจากนี้ มหาเถรสมาคมยังมีอำนาจในการตรากฎหมายมหาเถรสมาคม เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยและเพื่อความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ โดยกำหนดโทษหรือวิธีลงโทษทางการปกครองสำหรับพระภิกษุและสามเณรที่ประพฤติให้เกิดความเสียหายแก่พระศาสนา พระภิกษุและสามเณรที่ได้รับโทษถึงขั้นให้สละสมณเพศต้องสึกภายในสามวันนับแต่วันทราบคำสั่งลงโทษ (เดลินิวส์, 2564)

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กลไกสนับสนุนจากภาครัฐ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) เป็นหน่วยงานภาครัฐที่ไม่ได้สังกัดกระทรวงใด ขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี มีบทบาทสำคัญในการดูแลศาสนสมบัติวัด ส่งเสริมพัฒนาพระพุทธศาสนา และทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการของมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ไทย (วิกิพีเดีย, 2568) ในด้านการบริหารงาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติยังมีบทบาทสำคัญในการติดตาม ตรวจสอบ และดำเนินการเชิงรุกต่อกรณีที่มีข่าวสารหรือกระแสสังคมซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อพระพุทธศาสนา ทั้งในสื่อกระแสหลักและสื่อสังคมออนไลน์ (วิกิพีเดีย, 2568) ส่วนโครงสร้างการปกครองระดับภูมิภาคและท้องถิ่น โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์มีลำดับชั้นจากระดับสูงสุดไปสู่ระดับท้องถิ่น ได้แก่ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล ซึ่งทำหน้าที่กำกับดูแล

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

พระสงฆ์ในพื้นที่รับผิดชอบของตนตามมาตรา 37 และมาตรา 38 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยมาตรา 37 กำหนดหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ ส่วนมาตรา 38 กำหนดอำนาจที่ต้องปฏิบัติ (พระณรงค์ สังขวิจิตร, 2558) เมื่อเปรียบเทียบกับรูปแบบการบริหารงานระดับวัดของต่างประเทศ เช่น อังกฤษ ญี่ปุ่น และกัมพูชา พบว่ามีการกำหนดแบ่งแยกหน้าที่ในการจัดการอย่างชัดเจนด้วยการมอบหมายให้รองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสมีภาระหน้าที่ที่ชัดเจนในการดำเนินการของวัด แต่ยังคงต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นแนวทางที่ต่างจากระบบของไทยที่ให้อำนาจรวมศูนย์ที่เจ้าอาวาสเป็นหลัก (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ม.ป.ป.)

สรุป การกำกับดูแลองค์กรสงฆ์ในประเทศไทยเป็นระบบที่มีพัฒนาการยาวนานและมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับรัฐ โดยมีพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาหลักของประเทศและวัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ รัฐได้กำหนดโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ผ่านกฎหมายสำคัญตั้งแต่ พ.ศ. 2445 จนถึงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งเป็นกฎหมายหลักในปัจจุบัน ในด้านพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เริ่มจากการจัดตั้งมหาเถรสมาคมในปี พ.ศ. 2445 ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็น “สังฆสภา” ในปี พ.ศ. 2484 ก่อนจะกลับมาใช้ “มหาเถรสมาคม” อีกครั้งในปี พ.ศ. 2505 พร้อมโครงสร้างการบริหารแบบรวมศูนย์ และมีการแก้ไขกฎหมายหลายครั้ง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2560 และ 2561 ที่มีการปรับเปลี่ยนวิธีการแต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคมให้เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์มากขึ้น

การจำแนกที่พักระหว่างพื้นที่ป่าไม้และแนวทางการแก้ไขปัญหา

คณะกรรมการป้องกันแก้ไขปัญหาพระสงฆ์ในพื้นที่ป่าไม้ ได้พิจารณากำหนดหลักเกณฑ์ในการจำแนกที่พักระหว่างพื้นที่ป่าไม้ และแนวทางในการแก้ไขปัญหาเพื่อเป็นแนวทางให้คณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหา พระสงฆ์ในพื้นที่ป่าไม้ระดับจังหวัดและระดับอำเภอใช้เป็นแนวทางดำเนินการการจำแนกประเภทการดำเนินการที่พักระหว่างพื้นที่ป่าไม้ จำแนกออกเป็น 3 ประเภท ดำเนินการดังนี้

1. ผลักดันให้ออกจากพื้นที่

2. จัดทำโครงการส่งเสริมให้วัด สำนักสงฆ์ ที่พักระหว่าง ช่วยงานด้านป่าไม้ ซึ่งเป็นโครงการของพนักงานเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ โดยใช้อำนาจตามความในมาตรา 17(1) และมาตรา 32 แห่งพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 คือ ให้อำนาจพนักงานเจ้าหน้าที่ในการอนุญาตให้บุคคลทำประโยชน์ในป่าไม้ หรือดำเนินการที่จำเป็นในพื้นที่ มาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 คือ ให้อำนาจอธิบดีกรมป่าไม้ โดยความเห็นชอบของรัฐมนตรีอนุญาตให้กระทรวง ทบวง กรม หรือบุคคล ดำเนินการศึกษาวิจัย หรือใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติได้ โดยพระสงฆ์สามารถอยู่ในเขตพื้นที่ป่าไม้ตามโครงการได้ในฐานะเป็นผู้เข้าร่วมโครงการ

3. ขออนุญาตเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในพื้นที่ป่าไม้ เพื่อสร้างวัดโดยถูกต้องตามกฎหมาย หรือสิทธิครอบครองตามประมวลกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง

1. ประเภทที่ต้องผลักดันให้ออกจากพื้นที่

1.1 หลักเกณฑ์ ได้แก่ 1) ที่พักระหว่างนั้นตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตอุทยานแห่งชาติ เขตพื้นที่ต้นน้ำลำธาร และเข้าไปอยู่อาศัย หลังจากประกาศจัดตั้งเป็นเขตอนุรักษ์แล้ว 2) ที่พักระหว่างนั้นตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงหรือตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เสี่ยงต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าเสี่ยงต่อการเข้าไปทำลายหรือส่งผลกระทบต่อ การป้องกันรักษาป่าและสิ่งแวดล้อม 3) ที่พักระหว่างนั้นตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าโซน C ตามมติ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

คณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 10 และ 17 มีนาคม 2535 คือ พื้นที่ที่ต้องรักษาไว้เป็นป่าถาวร ห้ามมิให้มีการทำกินหรือใช้ประโยชน์ใด ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ป่าไม้ และต้นน้ำลำธาร สถานะทางกฎหมาย การที่ที่พักงสงฆ์ตั้งอยู่ในโซน C ถือว่ามีความละเอียดอ่อนสูง หากไม่มีการอนุญาตอย่างถูกต้องมักจะมีปัญหาความขัดแย้งเรื่อง การบุกรุกพื้นที่ป่า โดยแนวทางแก้ไขปัญหามักจะมีการพิจารณาเรื่องการอนุญาตให้เป็นพื้นที่พุทธอุทยานใน กรณีที่มีความจำเป็น 4) ที่พักงสงฆ์นั้นเข้าไปอยู่ในพื้นที่ป่าหลังการสำรวจและจัดทำทะเบียนที่พักงสงฆ์ในพื้นที่ป่า ไม้ และไม่มีรายชื่ออยู่ในทะเบียนการสำรวจ

1.2 การดำเนินการ 1) เจ้าหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายประสานงานกับผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ที่ปฏิบัติงานประจำจังหวัดหรือสำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ หัวหน้าหน่วยงานป่าไม้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เจ้าหน้าที่สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด เจ้าหน้าที่ตำรวจ โดยนิมนต์เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอและเจ้า คณะจังหวัด ร่วมดำเนินการ 2) แจ้งเจ้าอาวาส ประธานสำนักสงฆ์ หรือประธานที่พักงสงฆ์นั้น ให้ออกจากพื้นที่ เนื่องจากเป็นการกระทำผิดระเบียบกฎหมายต่าง ๆ ได้แก่ กฎหมายว่าด้วยการป่าไม้ คำสั่งมหาเถรสมาคม 3) หน่วยป้องกันรักษาป่าที่รับผิดชอบท้องที่ประสานงานเจ้าหน้าที่ตำรวจท้องที่คอยสอดส่องพฤติกรรมและ ควบคุมมิให้มีการบุกรุกเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้ เพื่อตั้งที่พักงสงฆ์อีก 4) หากที่พักงสงฆ์ไม่ยอมออก จากพื้นที่ให้พิจารณาดำเนินการตามอำนาจหน้าที่และระเบียบ กฎหมายที่เกี่ยวข้อง (สำนักจัดการทรัพยากร ป่าไม้, 2558)

สรุป แนวทางการจำแนกและแก้ไขปัญหาที่พักงสงฆ์ในพื้นที่ป่าไม้ ตามหลักเกณฑ์ของคณะกรรมการ ป้องกันและแก้ไขปัญหาพระสงฆ์ในพื้นที่ป่าไม้ แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ กลุ่มที่ต้องผลักดันให้ออกจากพื้นที่ สำหรับที่พักงสงฆ์ที่ทำผิดกฎหมายร้ายแรงหรืออยู่ในเขตวิกฤต กลุ่มโครงการส่งเสริมช่วยงานป่าไม้ อนุญาตให้ อยู่ในฐานะผู้เข้าร่วมโครงการตามมาตรา 17, 32 (พ.ร.บ. ป่าไม้ 2484) และมาตรา 19 (พ.ร.บ. ป่าสงวนฯ 2507) โดยให้ช่วยดูแลรักษาป่าภายใต้การกำกับของเจ้าหน้าที่ กลุ่มขออนุญาตสร้างวัดถูกต้อง ดำเนินการขอ สิทธิครอบครองหรือใช้ประโยชน์เพื่อสร้างวัดตามระเบียบกฎหมาย

ประเภทที่ให้อำนาจให้โครงการร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่

1. หลักเกณฑ์ ได้แก่ 1) ที่พักงสงฆ์นั้นตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตอุทยานแห่งชาติ เขตพื้นที่ต้นน้ำ ลำธาร และเข้าไปอยู่อาศัยก่อนการประกาศจัดตั้งเป็นเขตอนุรักษ์ 2) ที่พักงสงฆ์นั้นตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่ เสื่อมโทรม และมีความมุ่งมั่นที่จะป้องกันดูแลรักษาป่าอย่างแท้จริง และราษฎรโดยรอบพื้นที่ให้ความร่วมมือใน การป้องกันรักษาป่า 3) ที่พักงสงฆ์นั้นตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าไม้ ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ที่มีความ อุดมสมบูรณ์สูง 4) ที่พักงสงฆ์นั้นตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าไม้โซน C ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 10 และ 17 มีนาคม 2535 ซึ่งมีชุมชนเข้าไปอยู่อาศัยแล้ว 5) ที่พักงสงฆ์นั้นตั้งอยู่ในพื้นที่สงวนหวงห้ามใด ๆ ที่พนักงานเจ้าหน้าที่เห็น เป็นการสมควรแล้ว โดยมีปัจจัยอื่นที่ดำเนินการแก้ไขปัญหาในรูปแบบอื่นมิได้แล้ว

2. การดำเนินการ โครงการส่งเสริมให้วัด สำนักสงฆ์ ที่พักงสงฆ์ช่วยงานด้านป่าไม้เป็นโครงการของ พนักงานเจ้าหน้าที่จัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครอง ดูแล รักษาหรือบำรุงป่า เป็นหลักสำคัญและพระสงฆ์ ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าไม้เป็นผู้เข้าร่วมโครงการโดยอธิบดีกรมป่าไม้สั่งการเป็นหนังสือให้เจ้าหน้าที่ถือปฏิบัติ ภายใต้กฎหมาย ได้แก่ มาตรา 17 (1) และมาตรา 32 แห่งพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 สำหรับ โครงการที่ตั้งอยู่ในเขตป่าไม้ ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 มาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติป่า

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

สงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 สำหรับโครงการที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ โดยในการดำเนินโครงการมีข้อกำหนด ซึ่งที่พัสดุที่เข้าร่วมโครงการต้องรับทราบ ดังนี้

1) การดำเนินโครงการมิใช่การอนุญาตให้สร้างวัดในพื้นที่ป่าไม้ หรือมอบพื้นที่ให้ที่พัสดุดูแลรับผิดชอบโดยตรง แต่พระสงฆ์จะต้องร่วมดำเนินโครงการกับพนักงานเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้

2) บริเวณพื้นที่จัดทำโครงการส่วนที่เป็นพื้นที่ป่าไม้ตามกฎหมาย ยังคงมีสภาพเป็นพื้นที่ป่าไม้เช่นเดิม มิได้เป็นกรรมสิทธิ์ของที่พัสดุแต่อย่างใด

3) พระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา ที่อยู่ในเขตพื้นที่โครงการส่วนที่เป็นพื้นที่ป่าไม้มีสิทธิเพียงใช้สถานที่ปฏิบัติธรรมและปฏิบัติศาสนกิจ โดยไม่เป็นอันตรายต่อทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่โครงการเท่านั้น

4) การก่อสร้าง ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แก้ไขสิ่งปลูกสร้างหรือสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เป็นเรื่อง ที่เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการเป็นผู้ดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ภายใต้ระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องเท่านั้น พระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา หรือบุคคลอื่นใด จะดำเนินการเองโดยพลการไม่ได้

5) โครงการที่จัดทำจะดำเนินการต่อเนื่องต่อไปได้ ถ้าพระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา ปฏิบัติตามเงื่อนไข ข้อตกลงในการดำเนินโครงการได้ครบถ้วน หากมีการกระทำผิดกฎหมายป่าไม้ในเขตพื้นที่โครงการหรือไม่ปฏิบัติตามข้อตกลง จะถูกยกเลิกโครงการต้องออกจากเขตพื้นที่โครงการและดำเนินคดีตามกฎหมาย

3. การเตรียมเอกสารประกอบการจัดทำโครงการ เพื่อให้การจัดทำโครงการเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสมตามระเบียบกฎหมายทั้งฝ่ายราชการและคณะสงฆ์ จึงให้ดำเนินการดังนี้

1) กรณีเป็นการจัดทำโครงการบริเวณที่เป็นที่พัสดุ ซึ่งยังมิได้รับอนุญาตให้สร้างวัดตามกฎหมาย กระทั่งฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2507) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 จะต้องมิหนังสือรับรองการอนุญาตให้พระสงฆ์อยู่ช่วยงานโครงการบริเวณดังกล่าว จากเจ้าคณะจังหวัดต้นสังกัดของพระสงฆ์

2) ต้องจัดทำบันทึกข้อตกลงตามแบบที่กรมป่าไม้กำหนด จำนวน 3 ชุด มอบไว้ที่ฝ่ายพระสงฆ์ 1 ชุด หน่วยงานที่จัดทำโครงการ 1 ชุด และกรมป่าไม้ 1 ชุด

3) ต้องทำแผนผังโครงการแสดงสิ่งปลูกสร้างที่มีอยู่เดิมและที่มีความจำเป็นจนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ต้องจัดสร้างขึ้นใหม่ตลอดจนแสดงจุดที่มีการดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ เสนอกรมป่าไม้พิจารณา สำหรับสิ่งปลูกสร้างใหม่ ต้องดำเนินการโดยพนักงานเจ้าหน้าที่และต้องขึ้นทะเบียนเป็นของทางราชการเท่านั้น

4) โครงการที่เขียนขึ้นตามแบบที่กำหนด จำนวน 3 ชุด

5) แผนที่แสดงขอบเขตโครงการมาตราส่วน 1 : 50,000 จำนวน 3 ชุด

6) ภาพถ่ายดาวเทียม มาตราส่วน 1 : 4,000 จำนวน 3 ชุด

7) ภาพถ่ายประกอบ จำนวน 3 ชุด

4. การเสนอขออนุมัติโครงการ ได้แก่ 1) หน่วยงานที่รับผิดชอบเขียนโครงการพร้อมเอกสารประกอบ เสนอกรมป่าไม้พิจารณา 2) หน่วยงานรับผิดชอบส่วนกลาง สรุปเรื่องเสนออธิบดีกรมป่าไม้ 3) กรมป่าไม้จะส่งเอกสารโครงการที่อนุมัติโดยอธิบดีกรมป่าไม้ แจ้งให้หน่วยงานรับผิดชอบและดำเนินการต่อไป กรณีที่โครงการไม่ได้รับการอนุมัติจะแจ้งให้ดำเนินการแก้ไขปรับปรุงต่อไป (สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้, 2558)

สรุป เป็นโครงการที่จัดทำขึ้นเพื่อให้พนักงานเจ้าหน้าที่เป็นผู้รับผิดชอบหลักในการคุ้มครองดูแลป่า โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้เข้าร่วมสนับสนุนงานด้านป่าไม้ เพื่อแก้ปัญหาที่พัสดุที่ตั้งอยู่ในพื้นที่เปราะบางหรือพื้นที่

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

อนุรักษ์ ซึ่งไม่สามารถขออนุญาตสร้างวัดตามปกติได้ โดยเป็นผู้ร่วมช่วยเจ้าหน้าที่ในการรักษาป่า และใช้หลักธรรมในการช่วยดูแลทรัพยากรธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขที่เคร่งครัดของกรมป่าไม้

ประเภทที่ให้ขออนุญาตเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในพื้นที่ป่าไม้เพื่อสร้างวัดโดยถูกต้อง

1. หลักเกณฑ์ คือ 1) ที่พักสงฆ์นั้นตั้งอยู่ก่อนการประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ 2) ที่พักสงฆ์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่า ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และ/หรือตกรการสำรวจการขึ้นทะเบียนเป็นวัดตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2507) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505

2. การดำเนินการ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ยื่นคำขออนุญาตเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในพื้นที่ป่าไม้เพื่อการสร้างวัดต่อเมื่อมีการก่อสร้างอาคารเสนาสนะเป็นการมั่นคงแล้ว โดยคำนึงถึงความจำเป็นเหมาะสมของแต่ละท้องถิ่น รวมถึงกิจการอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย และปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ต่อไปนี้

1) ผู้ขออนุญาตใช้ที่ดินเพื่อสร้างวัดต้องเสนอรายละเอียดโครงการและรายงานการขออนุญาตใช้ที่ดินพร้อมเอกสารต่อไปนี้ต่อนายอำเภอท้องที่

1.1 แผนที่ระวางของกรมแผนที่ทหาร มาตราส่วน 1 : 50,000 แสดงบริเวณพื้นที่ขออนุญาตและพื้นที่ข้างเคียงที่ติดต่อกับพื้นที่ที่ขอ

1.2 แผนที่สังเขปของที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ พร้อมทั้งแสดงขอบเขตที่ดินที่ขออนุญาตเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในพื้นที่ป่าไม้เพื่อสร้างวัดด้วย

1.3 แผนผังแสดงสิ่งก่อสร้างของที่พักสงฆ์ในปัจจุบัน และแผนผังสิ่งก่อสร้างของวัดที่จะสร้างขึ้นตามโครงการที่จะสร้างวัดต่อไป

1.4 แผนที่แสดงเขตที่ดินที่ขอใช้สร้างวัด และรายละเอียดวัดที่อยู่ใกล้เคียง โดยรอบเส้นทางที่จะไปยังวัดนั้น ๆ พร้อมทั้งแสดงหมู่บ้านที่บำรุงส่งเสริมวัดที่จะขอใช้สร้างวัดขึ้นนั้น

1.5 ภาพถ่ายทางอากาศหรือภาพถ่ายดาวเทียม เสนาสนะของที่พักสงฆ์ที่ก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วในที่ดินขอสร้างวัดนั้น

2) เมื่อนายอำเภอท้องที่พิจารณาเห็นสมควรแล้ว ให้เสนอผู้ว่าราชการจังหวัดพิจารณาความเหมาะสมและความจำเป็น เมื่อจังหวัดพิจารณาเห็นสมควรขออนุญาตเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในพื้นที่ป่าไม้เพื่อสร้างวัดได้ให้ส่งโครงการและรายงานพร้อมเอกสาร ตามข้อ 1 และความเห็นของอำเภอและจังหวัดไปยังสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จำนวน 2 ชุด

3) เมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติรับโครงการและรายงานแล้ว เจ้าหน้าที่จะดำเนินการตรวจสอบเพื่อพิจารณาถึงความเหมาะสม โดยพิจารณาตามหลักเกณฑ์การพิจารณาอนุญาตให้สร้างวัดในที่ดินของทางราชการ

4) เมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติลงนามในคำขออนุญาตตามแบบ ป.ส.20 แล้ว จะได้มีหนังสือแจ้งกรมป่าไม้และจังหวัด มอบอำนาจให้ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเป็นผู้ดำเนินการแทนสำหรับค่าใช้จ่ายใด ๆ ที่จะต้องชำระต่อกรมป่าไม้ให้ผู้ยื่นรายงานขอใช้ที่ดินเป็นผู้ออกเองทั้งหมด

5) เมื่อกรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดำเนินการตามระเบียบกรมป่าไม่ว่าด้วยการอนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ หรืออยู่อาศัยภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2530 แล้ว จึงจะยื่นคำขอ

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

อนุญาตสร้างวัดตามกฎกระทรวง ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2507) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ต่อไป (สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้, 2558)

สรุป หลักเกณฑ์ขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าไม้เพื่อสร้างวัด พื้นที่ที่จะขออนุญาตต้องมีลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ 1) เป็นที่พิกสงฆ์ที่ตั้งอยู่ก่อน การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติในบริเวณนั้น 2) ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่า ตาม พ.ร.บ. ป่าไม้ พ.ศ. 2484 3) เป็นวัดที่ตกสำรวจ การขึ้นทะเบียนตามกฎกระทรวง (พ.ศ. 2507) 4) ต้องมีการก่อสร้างอาคารเสนาสนะที่มั่นคงแล้ว และมีความจำเป็นต่อชุมชนท้องถิ่นนั้นจริง ๆ กระบวนการนี้ไม่ใช่การขอสร้างวัดใหม่บนป่าที่ว่างเปล่า แต่เป็นการทำให้ที่พิกสงฆ์เดิมที่มีอยู่แล้วและมีอาคารมั่นคง กลายเป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย โดยต้องผ่านการอนุมัติจากผัป่าไม้ก่อน จึงจะไปดำเนินการฝังคณะสงฆ์ได้

แนวทางปฏิบัติของพระสงฆ์กับกฎหมายพุทธอุทยาน

โดยหลักเกณฑ์ที่เป็นเงื่อนไขการขึ้นทะเบียนเป็นพุทธอุทยานมีทั้งของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมติมหาเถรสมาคม แบ่งการดำเนินการเป็น 3 ระยะ เพื่อให้ที่พิกสงฆ์และสำนักสงฆ์ทั้งหมดอยู่ภายใต้เงื่อนไขพุทธอุทยาน มติมหาเถรสมาคมที่นำมาใช้เป็นหลักเกณฑ์ในการควบคุมก็คือมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ 11/2547 เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2547 เกี่ยวกับการจัดตั้งสถานที่ทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่ป่า ต้องไม่มีลักษณะเป็นวัด ไม่เน้นการก่อสร้างทางวัตถุ แต่ควรเป็นสวนสาธารณะที่สงบ ร่มรื่น ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และใช้เป็นสถานที่แสดงธรรมได้ ส่วนวัด สำนักสงฆ์ ที่พิกสงฆ์ ในพื้นที่ป่าที่มีศักยภาพในการดูแลรักษาพื้นที่ป่า กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็พร้อมสนับสนุนให้ดูแลรักษาป่าเพิ่มเติมตามโครงการพุทธอุทยานต่อไป

ข้อมูลจากกรมป่าไม้ระบุว่าปัจจุบันมีวัดและสำนักสงฆ์อยู่ในเขตป่าประมาณ 7,000 แห่ง แบ่งเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มแรก คือ วัดที่ไม่เหมาะสมที่จะตั้งในพื้นที่ป่า เพราะเสี่ยงทำลายระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม วัดหรือสำนักสงฆ์กลุ่มนี้ต้องถูกย้ายออกจากป่า ขณะนี้มีไม่ถึง 40 แห่ง กลุ่มที่ 2 วัดและสำนักสงฆ์ที่ตั้งอยู่ในเขตป่าที่สามารถตั้งวัดได้ ต้องขออนุญาตและปฏิบัติตามเงื่อนไขของกรมป่าไม้และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กลุ่มนี้มีประมาณ 1,700 แห่ง ส่วนกลุ่มที่ 3 เป็นโครงการพระพุทธศาสนากับป่าไม้ ซึ่งจะต้องพัฒนาเป็นพุทธอุทยานตามเงื่อนไขที่กำหนดหลัก ๆ คือห้ามก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างถาวรขนาดใหญ่ ซึ่งที่ผ่านมาพุทธอุทยานนับพันแห่ง บางแห่งก็กระทำผิดเงื่อนไขและบานปลายกลายเป็นประเด็นขัดแย้ง โดยเฉพาะการสร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในพื้นที่พุทธอุทยาน (Nation TV., 2562)

การวิเคราะห์แนวทางปฏิบัติของพระสงฆ์ในพื้นที่พุทธอุทยานจำเป็นต้องพิจารณาจากจุดสมดุลระหว่างพระธรรมวินัยและกฎหมายทางราชการ (โดยเฉพาะกฎหมายป่าไม้) เนื่องจากพื้นที่เหล่านี้มักเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติหรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่กรมป่าไม้หรือกรมอุทยานแห่งชาติอนุญาตให้ใช้ประโยชน์เพื่อการวิปัสสนาและการเผยแผ่ศาสนา สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. แนวทางปฏิบัติเชิงกฎหมายและนโยบาย

พระสงฆ์ที่จำพรรษาในพุทธอุทยานต้องปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรีและระเบียบกรมป่าไม่ว่าด้วยการส่งเสริมให้วัดและที่พิกสงฆ์ช่วยงานด้านป่าไม้ โดยมีหลักเกณฑ์สำคัญ ได้แก่ 1) ข้อจำกัดด้านสิ่งปลูกสร้าง ห้ามสร้างถาวรวัตถุขนาดใหญ่หรืออาคารที่ผิดวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติธรรม ต้องเน้นความกลมกลืนกับธรรมชาติและใช้วัสดุที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม 2) การดูแลรักษาทรัพยากร พระสงฆ์มีหน้าที่เป็นผู้รักษาป่า

ร่วมกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐ โดยต้องไม่ขยายพื้นที่การถือครองเกินกว่าที่ได้รับอนุญาต และต้องช่วยเฝ้าระวังการบุกรุกป่าหรือการล่าสัตว์ในเขตพื้นที่นั้น ๆ 3) สถานะทางกฎหมาย พุทธอุทยานไม่ใช่วัดตามกฎหมายมหาเถรสมาคมในระยะแรก แต่เป็นที่พักสงฆ์ที่ได้รับอนุญาตให้ใช้พื้นที่ชั่วคราวตามเงื่อนไขที่กำหนด (กรมป่าไม้, 2563)

2. แนวทางปฏิบัติทางพระวินัยและวัตรปฏิบัติ

เพื่อให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพุทธอุทยาน พระสงฆ์มักยึดถือแนวทางพระป่า ได้แก่ 1) รุกขมูลวิธีการ การอยู่โคนไม้หรืออาศัยในกุฏิขนาดเล็ก (มักไม่เกิน 9-12 ตารางเมตร) เพื่อลดการรบกวนระบบนิเวศ 2) สันโดษและเรียบง่าย เน้นการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน ลดการใช้ไฟฟ้าและน้ำประปาที่ต้องวางระบบโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ 3) การสร้างสัปปายะ การจัดการพื้นที่ให้เอื้อต่อการปฏิบัติธรรม โดยไม่ทำลายความหลากหลายทางชีวภาพ ปัญหาที่พบบ่อยคือการขยายตัวของชุมชนรอบพุทธอุทยาน และการสร้างสิ่งก่อสร้างที่เกินความจำเป็น เช่น โบสถ์หรือวิหารขนาดใหญ่ ซึ่งอาจนำไปสู่การเพิกถอนสิทธิการใช้พื้นที่ดังกล่าวฉะนั้น พระสงฆ์จึงต้องทำงานใกล้ชิดกับคณะกรรมการบริหารพุทธอุทยาน ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนจากฝ่ายสงฆ์ ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2552)

สรุป แนวทางปฏิบัติของพระสงฆ์ในพื้นที่พุทธอุทยานอยู่ภายใต้กรอบทั้งกฎหมายของรัฐและพระธรรมวินัย โดยมีหลักเกณฑ์สำคัญจากมติมหาเถรสมาคมครั้งที่ 11/2547) และนโยบายของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกำหนดให้พื้นที่พุทธอุทยานเป็นสถานที่สงบ เรียบง่าย ไม่เน้นสิ่งก่อสร้างถาวรขนาดใหญ่ และสามารถใช้เพื่อการปฏิบัติธรรมและเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสงฆ์ต้องปฏิบัติตามกฎหมายป่าไม้และนโยบายรัฐ เช่น ไม่สร้างสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่ ไม่ขยายพื้นที่เกินสิทธิ และมีบทบาทในการดูแลรักษาป่า ดำเนินชีวิตตามแนวพระป่า เน้นความเรียบง่าย สันโดษ ใช้ทรัพยากรอย่างจำกัด และจัดพื้นที่ให้เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมโดยไม่กระทบสิ่งแวดล้อม

รูปที่ 1 แนวทางปฏิบัติของพระสงฆ์กับกฎหมายพุทธอุทยาน

จาก <https://notebooklm.google.com/notebook/4b0025f1-20dc-44ad-a3fc-34c1eb13eeea>

บทสรุป

แนวทางการจัดการที่พิกสงฆ์ในพื้นที่ป่าไม้ผ่านโครงการพุทธอุทยาน เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการเผยแผ่ศาสนากับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กฎหมายพุทธอุทยานกำหนดให้พระสงฆ์พำนักในป่าได้ในฐานะผู้ช่วยพนักงานเจ้าหน้าที่ในการดูแลรักษาป่าไม้ โดยไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน การจัดการแบ่งออกเป็น 3 แนวทางหลัก ได้แก่ 1) การผลักดันออกจากพื้นที่ หากตั้งอยู่ในเขตวิกฤตหรือบุกรุกใหม่ 2) การจัดทำโครงการพุทธอุทยาน สำหรับพื้นที่อนุรักษ์เพื่อให้พระสงฆ์ช่วยงานป่าไม้ภายใต้เงื่อนไขเคร่งครัด และ 3) การขออนุญาตสร้างวัดอย่างถูกต้อง สำหรับที่พิกสงฆ์ที่ตั้งอยู่ก่อนการประกาศเขตป่าและมีอาคารมั่นคง หลักเกณฑ์สำคัญของพุทธอุทยาน คือ ห้ามก่อสร้างถาวรวัตถุขนาดใหญ่ และต้องเน้นความกลมกลืนกับธรรมชาติ พระสงฆ์ต้องดำรงชีวิตตามแนวพระป่าที่เรียบง่าย สันโดษ และทำรุกขมูลวิถีกรรม (อยู่โคนไม้) เพื่อลดการรบกวนระบบนิเวศ ทั้งนี้ต้องปฏิบัติตามมติมหาเถรสมาคมที่ 11/2547 และกฎหมายป่าไม้อย่างเคร่งครัดเพื่อป้องกันความขัดแย้ง สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและกรมป่าไม้จะเป็นหน่วยงานหลักในการตรวจสอบและกำกับดูแลพื้นที่เป้าหมายสูงสุดคือการทำให้พุทธอุทยานเป็นสถานที่สัปปายะ สำหรับปฏิบัติธรรมและเป็นแหล่งเรียนรู้เชิงอนุรักษ์ที่ยั่งยืน การบริหารจัดการต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทั้งฝ่ายสงฆ์ เจ้าหน้าที่รัฐ และชุมชนรอบข้างเพื่อความโปร่งใส พุทธอุทยานจึงไม่ใช่เพียงสถานที่ทางศาสนา แต่เป็นโมเดลการอยู่ร่วมกันระหว่างวิถีพุทธและระเบียบกฎหมายบ้านเมือง

องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษา

องค์ความรู้ที่ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการจัดการพื้นที่พิกสงฆ์ในป่าไม้ คือ การกำหนดให้พระสงฆ์พำนักในป่าได้ในฐานะผู้ช่วยพนักงานเจ้าหน้าที่ในการดูแลรักษาป่าไม้ช่วยกัน โดยมีสาระสำคัญดังนี้

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

1. นิยามใหม่ของพระสงฆ์ในเขตป่า ระบุว่าพระสงฆ์ไม่ได้พำนักในฐานะเจ้าของที่ดิน แต่พำนักในฐานะผู้ช่วยพนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายป่าไม้ ซึ่งเป็นสถานะทางกฎหมายที่รองรับการอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่ขัดต่อระเบียบราชการ

2. ยุทธศาสตร์การคัดกรอง 3 มิติ ได้แก่ การจัดการไม่ได้ใช้บรรทัดฐานเดียวกับทุกพื้นที่ แต่ใช้การวิเคราะห์ตามบริบท ได้แก่ สายเด็ดขาด ผลักดันออกหากอยู่ในพื้นที่วิกฤตหรือบุกรุกใหม่ สายประนีประนอมให้อยู่เพื่อช่วยดูแลป่าภายใต้เงื่อนไขเคร่งครัด สายยกระดับ อนุญาตให้สร้างวัดหากอยู่มาก่อนและมีโครงสร้างเหมาะสม

3. หลักสัปปายะเชิงนิเวศ การประยุกต์ใช้รุกขมุลวิธีกรรม (การอยู่โคนไม้) และวิถีสันโดษมาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ ซึ่งถือเป็นการนำหลักธรรมมาสนับสนุนมาตรการทางกฎหมาย เพื่อลดการรบกวนระบบนิเวศและหลีกเลี่ยงการก่อสร้างถาวรวัตถุขนาดใหญ่

โครงสร้างการบริหารจัดการพุทธอุทยานและความยั่งยืนของโมเดลพุทธอุทยาน ความน่าสนใจของบทความนี้คือการชี้ให้เห็นว่าความโปร่งใสและการมีส่วนร่วม คือหัวใจสำคัญ หากฝ่ายสงฆ์ยึดถือวัตรปฏิบัติที่เรียบง่ายตามแนวพระป่าจริง พุทธอุทยานจะกลายเป็นกำแพงมนุษย์ที่ช่วยปกป้องป่าไม้ได้ดีกว่าการล้อมรั้วลวดหนาม องค์ความรู้ใหม่นี้คือการเปลี่ยนข้อพิพาททางกฎหมายให้เป็นพันธสัญญาทางจริยธรรม โดยใช้โมเดลพุทธอุทยานเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างพุทธจักรและอาณาจักร เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติและพุทธศาสนาไปพร้อมกัน

เอกสารอ้างอิง

กรมป่าไม้. (2560). แนวทางการดำเนินงานโครงการพุทธอุทยาน. สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://www.forest.go.th>

กรมป่าไม้. (2563). ข้อตกลงการเข้าร่วมโครงการพุทธอุทยาน. สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://www.forest.go.th/ppd/wp-content/uploads/sites/99/2020/05/>

กรมป่าไม้. (2563). คู่มือการดำเนินงานโครงการพุทธอุทยานในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ. สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2566). พุทธอุทยานมาฆบูชาอนุสรณ์สวนพุทธชยันตี 2,600 ปี. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://thai.tourismthailand.org>

ข่าวสด. (2563). มหาเถรสมาคมมีความเป็นมาอย่างไร บทบาทหน้าที่ทำอะไร. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก https://www.khaosod.co.th/newspaper-column/general-knowledge/news_5392278

เดลินิวส์. (2564). มส. พศ. กับหน้าที่อำนาจ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://www.dailynews.co.th/articles/485175/>

ผู้จัดการออนไลน์. (2558, 3 มีนาคม). พุทธอุทยานมาฆบูชาอนุสรณ์ หนึ่งเดียวของไทย หนึ่งเดียวของโลก. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://mgronline.com/dhamma/detail/9580000024866>

พระณรงค์ สังขวิจิตร. (2558). การปกครองคณะสงฆ์ไทยปัจจุบัน : ปัญหาและแนวทางแก้ไข. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ ๔ และระดับนานาชาติครั้งที่ ๓ “รุ่งอรุณแห่งสันติภาพ”

- พระราชจินดานายก (พระครูสิริธรรมบัณฑิต). (2564). พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา พระราชจินดานายก วัดพระเจดีย์ขาวหลัง อำเภอมือง จังหวัดลำปาง. วารสารบัณฑิตแสงโคมคำ, 6(1), 1-15.
- มติคณะรัฐมนตรี. (2538). การป้องกันและแก้ไขปัญหาพระสงฆ์ในพื้นที่ป่าไม้. สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก https://resolution.soc.go.th/PDF_UPLOAD/2538/P_82799_1.pdf
- มหาเถรสมาคม. (ม.ป.ป.). ประวัติและความเป็นมาของมหาเถรสมาคม. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://www.mahathera.org/index.php?url=content1&id=7>
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (ม.ป.ป.). มาตรา 37 และมาตรา 38 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://e-thesis.mcu.ac.th/thesis/3885>
- วิกิพีเดีย ไทย. (2568). พุทธศาสนสถาน. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/พุทธศาสนสถาน>
- วิกิพีเดีย ไทย. (2569). สังฆนียสถาน. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/สังฆนียสถาน>
- วิกิพีเดีย. (2568). มหาเถรสมาคม. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/มหาเถรสมาคม>
- วิกิพีเดีย. (2568). สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ>
- สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้. (2558). คู่มือการปฏิบัติงานสำหรับเจ้าหน้าที่ในการจัดตั้งพุทธอุทยาน. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://new.forest.go.th/wp-content/uploads/sites/74/2015/09/>
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2565). พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2552). มติคณะรัฐมนตรีเรื่องการแก้ไขปัญหาพระสงฆ์ในพื้นที่ป่าไม้. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://www.soc.go.th>
- iLaw. (2567). เปิดเกณฑ์การ'สึกพระ' ตาม พ.ร.บ.คณะสงฆ์ -กฎหมายมหาชน. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://www.ilaw.or.th/articles/4602>
- iLaw. (2567). ที่มา "มหาเถรสมาคม" ตามพ.ร.บ.คณะสงฆ์ แต่งตั้งโดยพระมหากษัตริย์. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://www.ilaw.or.th/articles/4890>
- Nation TV. (2562). เปิดเงื่อนไขตั้ง “พุทธอุทยาน”. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก https://www.nationtv.tv/news/378711978?utm_source=chatgpt.com
- Thai PBS. (2561). เตรียมถอดสำนักสงฆ์เต่าดำพันพุทธอุทยาน. สืบค้นเมื่อ 22 เมษายน 2569, จาก <https://www.thaipbs.or.th/news/content/275013>